

Король Д. О.

КОРАБЕЛЬ У КУЛЬТОВІЙ ТРАДИЦІІ СТАРОДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ

Статтю присвячено символіці корабля в світогляді північних германців від бронзової доби до доби вікінгів. Використовуються як літературні джерела (еддичні міфи, саги, епіка, літописні свідчення тощо), так і матеріальні (поховальні пам'ятки, культові артефакти, стародавнє мистецтво тощо). Проводяться обрядово-світоглядні паралелі етнографічного характеру.

«Корабель - житло скандинава»

В едичній міфології вода, морський простір має неабияке значення. Так само і символ човна - корабля - пронизує світогляд населення Скандинавії та суміжних регіонів фактично від найдавніших часів (рис. 1). Про це зазначає в своєму нарисі зі скандинавської міфології й Хільда Елліс-Девідсон [1]. Втім, вельми часто аналітики давнього світогляду зосереджуються на одному певному аспекті даного символу, приділяючи небагато уваги іншим сторонам його семантики. З другого боку, такі дослідники, як Аріель Голан [2], розробляють детальні світоглядні схеми, але підкріплюють їх недостатнім фактажем.

Тож, в даному нарисі ми спробуємо розв'язати цю дилему та хоча б кількома основними рисами проілюструвати багатозначність символіки корабля на півночі Європи, що успадковувалась та розширювалась із покоління в покоління протягом, фактично, безперервного розвитку скандинавської світоглядної традиції від доби енеоліту-бронзи до самого середньовіччя [3].

Цьому феномену загалом було присвячено чимало праць та розробок. Так, Мірча Еліаде та Аріель Голан провели значну роботу, виділяючи походження та генезу символів води і символів, пов'язаних із водою, у світовій міфології (морські божества, Сонячна ладдя, «Корабель смерті», змії-дракони та ін.) [4].

Власне регіон Північної Європи досліджували В. І. Равдонікас, А. М. Ліневський, К. Д. Лаушкін, Ю. А. Савватеев та інші фахівці, які вивчали петрогліфи території Карелії та Фінляндії

© Король Д. О., 2003

[5], а Г. Гольстрьом, М. Мальмер, Л. Бенгтссон та ін. коментували зображення у власне скандинавському регіоні [6].

Ладдя як поховальний інструмент яскраво висвітлена в монументальному дослідженні Д. Н. Анучіна [7]. Корабель як символ у стародавніх людностей території України досліджував Г. І. Шаповалов [8]. А символікою ладді у поховальній обрядовості власне населення Скандинавії VII-XI ст. та виявах цього в едичній міфології серед радянських вчених займалися М. І. Стеблін-Каменський, Г. С. Лебедев та В. Я. Петрухін [9].

Вода здавна символізує кругообіг «народження-життя-смерть». Втім, паралельно вона несе у собі уособлення «потойбіччя» [10]. В міфах багатьох народів світу шлях до царства померлих перетинає водяний потік. «"Пасовисько померлих", куди прямують душі померлих, відокремлюється від "світу живих" водою, через яку потрібно перебратися, аби потрапити у потойбіччя. Переправляє душі померлих до потойбічного світу "старий чоловік", "старий"» [11].

Окрім того, вода дуже часто просто відмежує світ людей від світу богів. Особливо у світогляді народів, чиї життєві механізми пов'язані (чи були пов'язані колись у предків) з водою: власне, йдеться про прибережних рибалок, мисливців на морську тварину чи взагалі - в остров'ян. І дуже часто в цьому випадку країна Потойбіччя, чи-то Край Предків, уявляється за морем чи принаймні - посеред моря [12].

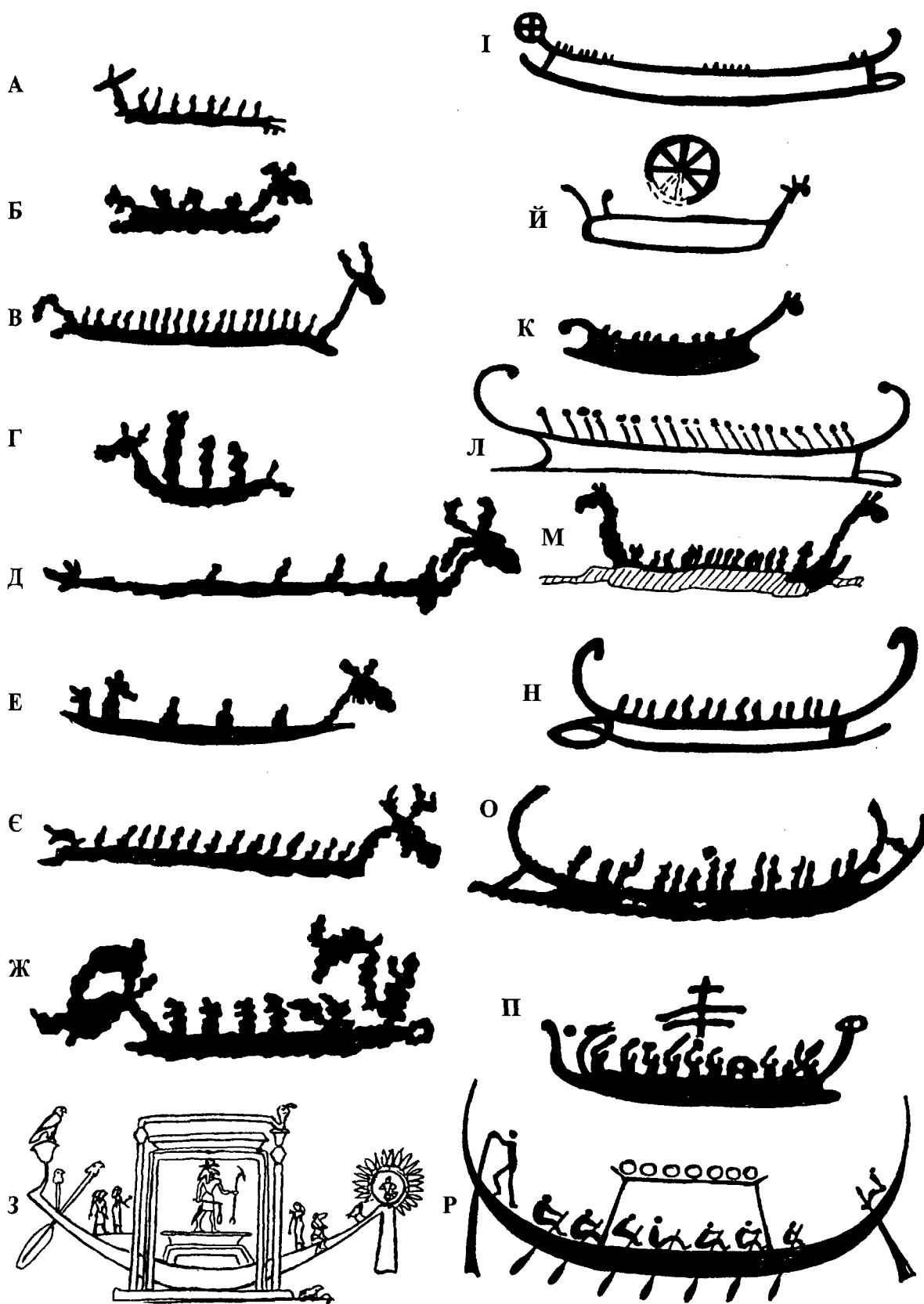

Рис. 1. Сонячна ладья:

Карелія: А - Ж (за Савватєєвим); Єгипет: З (за Равдонікасом); Швеція: І - Й (за Голаном); Норвегія: Л - О (за Остмо), К (за Лаушкіним), П (за Фірксом); о. Готланд: Р (за Ліндквістом).

У цьому контексті робилися цікаві зіставлення світогляду суспільства скандинавів доби вікінгів і світогляду суспільств, найрозвиненіших з-поміж народностей Океанії (Полінезія, Індонезія, Нова Зеландія) [13]. Зокрема, було зіставлено роль човна/ладді у цих достатньо віддалених народностей і виявлено чимало спільних рис як у соціальному значенні, так і в господарчому чи світоглядному.

Отже, якщо спершу проаналізувати саме місце символу ладді/човна у духовній традиції стародавньої північноєвропейської людності, то методологічно видається доцільним статистико-комбінаторним шляхом підрахувати:

1. Повторюваність цього символу з-поміж давніх пам'яток мистецтва:

- а) наскальних зображень (петрогліфів);
- б) символів на кістяних та металевих предметах, зброї;
- в) зображень на поховальних плитах та каменях тощо.

При цьому важливо чітко відстежити контекст пам'ятки та можливе функціонування символіки корабля щодо неї.

2. Кількість поховань, що імітують човен (чи то оздобленням поховальної камери, чи то наземною спорудою) та кількість зафіксованих поховань власне у кораблях.

3. Інші матеріальні знахідки з символікою «ладді» - від вотивних модельок човників до справжніх, ритуально оздоблених та захоронених кораблів.

4. Нарешті, усні та писемні джерела:

- а) згадки історіографічного плану;
- б) міфологічні та епічні пам'ятки, зафіксовані моделі слововживання та фразеологічні звороти із цим символом;
- в) етнографічні паралелі тощо.

Далі варто розібратися у власне символічному навантаженні даного образу. Тут може стати у пригоді передусім *компаративний аналіз міфів та епосу*; на другому місці - *етнографічний системний аналіз*, а на третьому - *семантика археологічного матеріалу*, чи то буде опис пам'ятки мистецтва, чи то аналіз символіки ритуалу поховання конунгу у дракарі. Причому, зазначені археологічні дані необхідно коригувати зі згаданими вище міфологічними мотивами та етнографічними паралелями. Тоді можна буде значно зменшити негативні прояви зайвого матеріалізму в інтерпретації чи недбалості при аналізі власне матеріалів розкопок.

Даний алгоритм загалом може стати у пригоді для вивчення будь-якого світоглядного символу стародавньої людності. Проте за умови ретель-

ного виконання за обсягом він зрівняється із монографією, тож нині ми обмежимося лише загальними спостереженнями.

Так, у скандинавській едичній традиції ми стикаємося із широким колом «корабельної символіки». Зокрема, у власне Едді ми зустрічаємо дивовижний опис поховального ритуалу у ладді. Йдеться про похорон Бальдра, сина Одіна. Тіло його разом з конем, речами та зброєю було покладено на корабель і підпалено. В міфі Тор жбурляє у поминальне вогнище карлика, що може бути міфологічним відображенням практики людських жертвоприношень на похороні. Зрештою, корабель було спущено на воду, щоб він відплив у відкрите море [14]. Зробила це жінка-велетень, що знову ж таки викликає певну алюзію з постаттю жриці, яку називали «ангел смерті», на похороні шляхетного руса, побаченому Їбн Фадланом.

Аналогічно, ми маємо кілька прикладів поховання в морі на палаючій ладді у сагах: наприклад, конунги Хакі («*Сага про Інґлінґів*», 23) та Сигурд Хрінґ («*Сага про Скьольдунґів*», 27). В. Я. Петрухін загалом піддає сумніву існування ритуалу саме у такому вигляді, оскільки не існує жодних археологічних підтверджень. Натомість, Сноррі буцімто просто переніс міфо-епічний символ до свого джерела з історії конунгів, перебільшуючи відомий вікінгам звичай [15].

Проте варто наголосити, що далеко не завжди відсутність даних серед археологічних джерел має свідчити про відсутність феномену як такого, хоча можна погодитись, що літописні джерела також не є чутливим «дзеркалом подій», особливо, якщо свідомість їх авторів не була позбавлена міфологічних образів.

Поховання у ладдях чи могилах, виконаних у вигляді корабля, відомі у Південній Скандинавії з бронзової доби [16] (пам'ятки цієї доби ми постараємось детальніше проаналізувати в іншій роботі). Деякі мегалітичні споруди пізньобронзового часу також відсилають нас до згаданого символу, а з ранньозалізної доби у Данії віднаходимо і справжню ладдю у похованні (Х'йортспрінґ). У датській же місцині Норе було знайдено велику кількість вотивних човників з орнаментованими бортами, вкладених одне в одне (датовано також I тис. до н. е.) [17].

З перших століть нашої ери у Північній Європі серед приморських племен виникає і поширюється звичай ховати померлих у човноподібних огорожах, викладених на землі з каміння. Навіть збоку ці «огорожі» нагадують корабель (у Швеції їх називають *Stenkeppar* чи *Skepshógar*) [18]. Дослідники не мають достеменних під-

тверджень, що цей звичай започаткували саме готи, але на даному етапі схиляються до такої точки зору.

А з початком доби Вендель як у Скандинавії, так і на заході Європи фіксуються північногерманські поховання у справжніх ладдях. Великі кораблі - для королівських поховань і невеликі човники - для простих воїнів. Взагалі, «ладдя в ритуалі характеризує соціальний статус померлого» [19]. До ритуалу обов'язково входив котел і дуже часто - кістки цапа у шкірі та рештки півня чи курки. Всі ці елементи поховального обряду мають чіткі співвіднесення в еддичних міфах, особливо тих, що стосуються смерті-відродження. Втім, на них ми зупинятися не будемо, оскільки їм вже було присвячено інші праці [20].

Саме в контексті смерті-поховання вельми показовими є сюжети приплиття з-за моря божественних предків на кшталт Фроді, Інга, Скільда та інших, які з'явилися у човнах, несучи із собою достаток, мир та злагоду, а виконавши своє призначення - відпливали (подібно до постаті Артура у валлійській традиції), лишаючи землі у холоді, війні та негараздах. Хільда Елліс-Девідсон робить припущення, що це - свідчення календарної символіки, а також те, що поєднує корабель із образом «*Країни Предків*» [21]. А щодо ванічного культу, то зазначимо, зокрема, що за міфічною традицією кораблями володіли такі «божества вмираючої та воскресаючої природи», як Фрейр та Бальдр. Їх обох чимало дослідників відносять до близнюкового культу індоєвропейців і наділяють спільною ванічною символікою [22].

В цьому ключі хочеться знову загострити увагу на моменті поховання у Саттон Ху [23]. Фахівці переважно сходяться на тому, що це могила реальної особи, і навіть ідентифікують її із конкретним королем Ессекса - Редвальдом [24] чи Етельгером [25]. Втім, тіла у могилі не знайдено, а інвентар вирізняється повнотою та символічністю.

Загалом, питання кенотафів у стародавніх могилах й досі остаточно не вирішене. Не завжди варто припускати існування конкретного небіжчика, якого з певних причин не поклали до могили. Подекуди поховання без тіла можна розглядати як вотивні підношення божественним силам.

Тим часом, англосаксонська традиція згадує короля Скільда, пращура данів, якого мертвим відправили у багато оздобленій ладці у море («*Беовульф*», 28-52). Скільд, як зазначала Х. Р. Елліс-Девідсон, є аналогом Інга-Фрейра і входить до кола чоловічих ванічних божеств, пов'язаних з

календарним циклом [26]. Тож, могила могла символізувати божественного предка-засновника, чия благодать залишилась з його народом (який ніби очікує на його повернення). Дуже схожий міф про Фрейра-короля розповідає Сноррі у Хеймскрінглі («*Сага про Інґлінґів*», 10). Самого героя Беовульфа поховано під курганом, що був «помітний здалеку морескитальцям знак вказівний» («*Беовульф*», 3158-3160).

Отже символічна могила божественного короля - засновника династії є вельми припустимою, а відтак, курган у Саттон Ху міг зрештою стати могилою-символом Хореи чи його брата як священних королів-засновників.

Таким чином, археологічні джерела справді повертають нас до описаного міфу про похорон Бальдра, майже однозначно співвідносячи символ 'ладді' зі 'смертю'. Це справедливо навіть у тих випадках, коли йдеться про так звані «сонячні ладді» серед петрогліфів бронзової доби чи на поминальних вендельських плитах.

Перші зображення човнів зустрічаються ще на півночі Скандинавського півострова, в палеозійських мезолітичних мисливців VI-VI тис. до н. е. Далі «естафета» перейшла до населення Онезького озера та Білого моря (датування петрогліфів припадає на середину III - поч. II тис. до н. е.). Тут ми маємо петрогліфи, що зображають безвеслові човни з паралельними рисками всередині. Ніс човна найчастіше прикрашають голови оленя чи лося.

Останній являє собою значущу постать давньокарельської міфології. Про сонячного оленя Мян-даша написано багато праць. Майже всі дослідники погоджуються, що в символіці стародавнього населення Карелії цей персонаж ніс на собі сонце, спускаючись на захід холодними водами Ріки Смерті, на кшталт фінської Туонели. В той самий час він перевозить і душі померлих, що вирушали також за «вмираючим» сонцем, на захід [27].

Олень був провідником у Потойбіччя і одночасно - уособленням сонця. Взагалі культ померлих у світогляді творців карельських петрогліфів був тісно переплетений із сонячним культом [28]. Так, на наскельних зображеннях ми бачимо велику кількість оленеголових човнів, що символізують сонячні ладді. Їх пасажери - не просто «рибалки». Це душі померлих людей, їх навмисне зображено невизначено [29], оскільки це вже не живі люди, а предки, мертві одноплемінники (подекуди - міфічні істоти).

Шведський Бохуслан також відомий своїми «ладдями сонця» (див. рис. 1). Взагалі, зображення човнів тут є найдавнішими петрогліфами,

поруч із «крапками» (так званими «sap marks», які, до речі, входили у ритуали, присвячені *альвам* ще у позаминулому столітті!) та солярними знаками. Такі зображення з'явилися приблизно у добу скандинавської ранньої бронзи, тобто у XVI ст. до н. е. Загалом вони дуже подібні до карельських, але мають і суттєві відмінності. Так само, як онезькі «сонячні ладді», ці човни несуть на собі як «душі», так і сонячний диск. При цьому спочатку сонцем був ніс ладді, себто те саме місце, де онезька людність зображала оленячі та лосячі голови. Скандинавські човни теж іноді мають аналогічні прикраси, але переважно голови - зміїні, та ще й закручені спіраллю. Пізніше - просто зміїні голови, хоча нерідко - з гривую (чи то гребенем) [30]. Тому чимало вчених зіставляють човноподібні зображення Бохуслану - особливо із символами сонця - з індоєвропейським символом «Сонячного коня».

Посередині човна часто можна побачити щоглоподібні «підпорки», іноді з солярними знаками, іноді їх самих зроблено у вигляді хреста. Втім, ми не можемо напевне сказати, що це щогла, оскільки такий елемент з'явився у конструкціях північноєвропейських кораблів незадовго перед Венделем (десь IV-VI ст.). Тож маємо вбачати у них такий же культово-маркуючий елемент, що й звіроподібне навершя на «носі».

Утім, якщо звертатися до етнографічних паралелей, то ми можемо віднайти вражаючі аналогії у найвіддаленіших народів як в Полінезії, так і в архаїчній Японії і тихоокеанських індіан-

ців Півночі. Так носові частини (і нерідко корма) їх човнів були, як правило, прикрашені звірячими (а часто - зміїними) головами, борти розписані сакральним орнаментом та прикрашені різьбленням із міфологічними сценами. «...Основним сакральним елементом Л. [ладді.-Д К./ смерті є корма (перевізник-корманич)... Основним сакральним елементом Л. є ніс, на якому встановлено фетиш...» [31].

Думається також, що не потреба у вітрилах привела до появи щогли, а саме існування моделі *сакрального стовпа* посеред ладді (порівн. стовпи з родовими металевими гербами та сакральними символами на ладдях у тлінкітів та на петрогліфах Скандинавії). Сакральний стовп - **вісь світів** — світове дерево. Корабель, таким чином, уявлявся як мікрокосм. Це підтверджується й етнографічними джерелами [32].

На поховальних каменях Готланду зображували кораблі із сонцем на вітрилах, так само як колись на петрогліфах - ладді із солярною символікою на «стовпах» посеред човна. Більше того, саме готландські стели найяскравіше показують функціонування зазначеної символіки (рис. 2). Адже корабель таким чином постає як *посередник* між зонами Всесвіту. Він - медіатор між світом живих і світом померлих [33]. Власне, на згаданих мальованих стелах простір, як правило, марковано трьома зонами: нижню співвідносять із Хель, верхню - із Вальгалою, а посередині зазвичай зображено ладдю, що перевозить душі померлих (рис. 3).

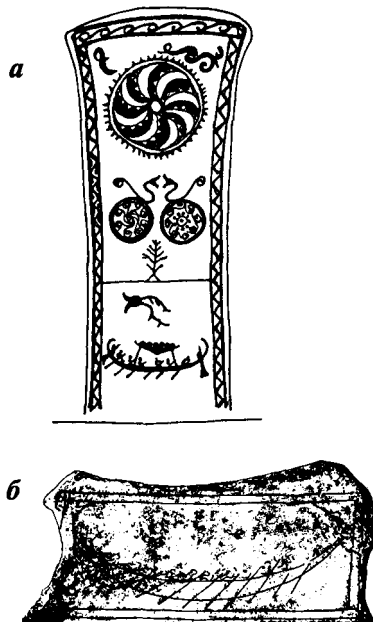

Рис. 2. Ладдя на скандинавських плитах:

а - з церков Санда (Готланд);

б - Хеггебю (Упланд) (400-500 рр. н. е.).

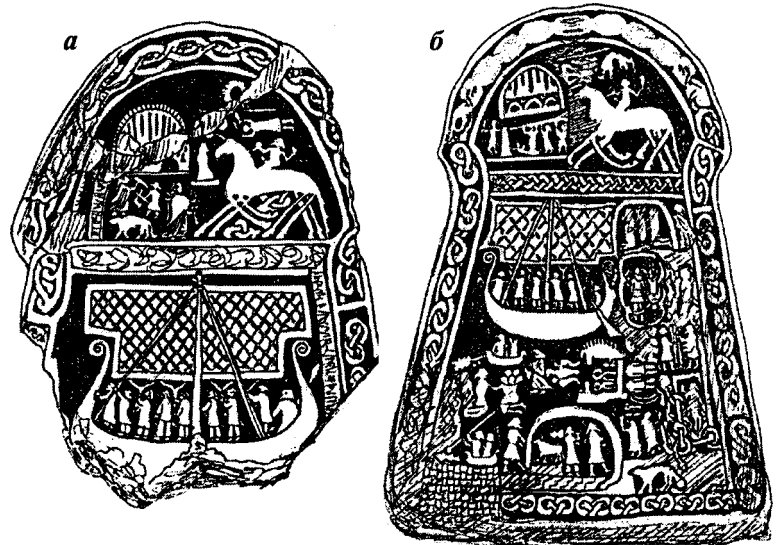

Рис. 3. Ладдя на готландських поминальних мальованих стелах (прорисовку за Ліндквістом здійснено автором):

а - Ардре VIII; б - Альског Т'янґвіде I (700-800 рр. н. е.)

Отже, як бачимо, концепції «сонячної ладді» і «ладді смерті» переплітаються доволі щільно. До того ж перед нами постає й хтонічна медіаторика: «...на самому кораблі влаштовувались святилище і вітвар, де знаходились статуї божеств-покровителів... Це перетворювало весь корабель на своєрідний священний культовий об'єкт, подібний до храму, правила поведінки на якому також суворо регламентувались...» [34].

Так, скажімо, ми віднаходимо мотив священного магічного корабля *Скідбладнір*, якому завжди віє попутний вітер, і який можна згорнути і покласти до кишені; він - одна з коштовностей асів (північних богів) поруч із божественною зброєю, золотою каблучкою Одіна та магічним вепром - їздовою твариною Фрейра та культовою твариною давніх германців.

Існує і хтонічний аспект 'корабля' в едичній традиції. Це зроблений з нігтів мерців корабель померлих *Нагльфар*. Саме він в останні дні Всесвіту повезе армію мерців та чудовиськ на битву з богами. В міфі про Рагнарбок також зазначається, що сини Муспелля припливуть кораблем на останню битву. Правитиме ним злостивий Локи. В тому ж кораблі пливтиме найжахливіше з хтонічних створінь - Фенрір.

Є ще кілька міфічних мотивів із ладдею. Наприклад, човен, у якому велет Суттунг змусив карликів віддати йому Мед Поезії (останній виступає акцентом одного з ключових міфів едичного світогляду), рибуловля Тора тощо.

Отже, як бачимо, човен-ладдя в едичній традиції є сакральним символом, пов'язаний зі смертю та життям, насичений символікою макрокосму та належить до есхатології. Ладдю включено у мотиви здобування та перемоги над чудовиськами. На профанному рівні можна висувати, що символ ладді має також означати добробут та родючість з одного боку, а з другого - перемогу над ворогом. Це справедливо щодо давніх египтян [35], але й Тацит згадує священну «лібурну» у свєбів.

Таким чином, ладдя постала перед нами як символ надзвичайної багатомірності. Символіка її в Північній Європі загалом має доволі хто-

нічний характер і пов'язана безпосередньо зі смертю - сонця, людини чи божественної істоти. Водночас вона символізує життя-відродження. Не слід забувати, однак, і про інші функції ладді - медіаторну, інвеститорну, ритуально-магічну, вотивну тощо.

У похованнях ладдя є і маркером соціального статусу і транспортом до Світу Померлих. Обидва чинники мають аналогії у степових народів давнини у вигляді колісниці-візка у похованнях. Так само колісниця виступає транспортом богів, а також перевозить небесами сонячний диск. За бронзової доби аналогічні уявлення закріпилися і на території Скандинавії, але фактично колісниця в світогляді скандинавів у цей час уже перестає відігравати свою сакральноміфологічну роль.

В едичних міфах 'корабель' описується часто як одухотворений об'єкт, так само як в героїчних та епічних творах - особиста зброя, але не колісниця. З усіх чоловічих божеств нею користується лише Тор, але і в цьому міфі акцентується не візок, а громові цапи. Загалом усі наведені культові риси досить слабко виражені щодо колісниці навіть в ірландській традиції. Хоча там саме 'колісниця' є «транспортом смерті».

Натомість, усе зазначене можна співвіднести із культовою роллю 'коня' у індоєвропейців. Недарма корабельні «носи» оформлювались конячими головами. Роль 'коня' у едичних міфах більша за роль 'корабля' та 'візка' разом узятих. Проте це стосується вже оформленого едичного світогляду, про що свідчать пізні готландські стели. Кінь справді виступає тут як медіатор між світами та інветитурний символ хтонічного характеру [36], але в жодному разі не як космос.

Вивчаючи ранні розписані стели доби бронзи, вочевидь бачимо, що тоді ладдя у культових уявленнях була дуже вагомим символом. Там це дійсно мікрокосм, на кшталт шаманських бубнів саамів (які, до речі, збоку нагадують ладдю). 'Корабель-Всесвіт' дійсно виступає прадавнім стрижнем світоглядної нордичної традиції.

Загалом, можна погодитись, що для скандинавів (особливо бронзової доби), так само як і для народів Океанії «корабель» був своєрідною моделлю громади та суспільства у цілому [37].

1. Ellis-Davidson H. R. Gods and Myths of Northern Europe / 2nd ed.-London: Penguin Books, 1990.-P. 132.
2. Голан А. Миф и символ.- М.: Руслит, 1993.- 375 с.
3. Король Д. О. Формування язичницького світогляду давніх германців (спроба етно-хронологічної реконструкції) // Наукові записки.- К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000.- Т. 18.- С. 46-55.
4. Голан А. Вказ. праця.- С. 48-52, 74-83; Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения.- М.: Ладомир, 1999.-

- С. 183-208; Элиаде М. Шаманизм: архаические техники экстаза.- К.: София, 2000.- 480 с. (особливо див. с. 330-332).
5. Равдоникас В. И. Наскальные изображения Онежского озера.- М.; Л., 1936; Равдоникас В. И. Элементы космических представлений в образах наскальных изображений.- Советская археология.- М., 1937.- №4.- С. 11-34; Линевский А. М. Петроглифы Карелии.- Птрз-ск., 1939; Лаушкин К. Д. Онежское святилище: опыт новой расшифровки некоторых петроглифов Карелии. Ч. 1 //Скандинавский

- сборник.- 1959.- № 4.- С. 83-111; Ч. II.- 1960.- № 5.- С. 177-208; *Савватеев Ю. А.* Залавруга: Археологические памятники низовья реки Выг. Т. I: Петроглифы.- Л.: Наука, 1970.- 443 с.
6. *Hallstrom G.* Monumental Art of Northern Europe, I.- Stockholm, 1938; *Malmer M.* A Chorological Study of North European Rock Art.- Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, 1981-144 p.; *Begtsson L.* The Rock Carving Tour.- Uddevalla: Bohuslans museum, 1995.- 68 p.; *Coles J., Bengtsson L.* Images of the Past: a Guide to the Rock Carvings and Other Ancient Monuments of Northern Bohuslan.- Uddevalla: Skrifter utgivna av Bohuslans museum och Bohuslans hembygdsforbund, 1994.- № 32- 96 p.
 7. *Анучин Д. Н.* Сани, ладья и кони как принадлежности похоронного обряда // Труды Московского археологического общества. Древности.-М., 1889.-Т. XIV.-С. 81-226.
 8. *Шаповалов Г. І.* Суднопластво у духовності давньої України.- Київ-Запоріжжя: Дике поле, 2001.- 264 с. (див. бібл.).
 9. *Стеблин-Каменский М. Й.* Миф.-Л.: Наука, 1976- 104с.; *Петрухин В. Я.* К характеристике представлений о загробном мире у скандинавов эпохи викингов (IX-XI вв.) // Советская этнография.— 1975.— № 1.- С. 44—54; *Петрухин В. Я.* Погребения знати эпохи викингов (по данным археологии и лит. памятников) // Скандинавский сборник.— 1976.- №21.- С. 153-171; *Петрухин В. Я.* Погребальная ладья викингов и «корабль мертвых» у народов Океании и Индонезии (опыт сравнительного анализа) // Символика культов и ритуалов народов зарубежной Азии.- М.: Наука, 1980.- С. 79-92; *Лебедев Г. С.* Шведские погребения в ладье VII-XI вв. // Скандинавский сборник- 1974- № 19; *Лебедев Г. С.* Эпоха викингов в Северной Европе (историко-археологические очерки).- Л.: Наука, 1985.- 286 с.
 10. *Маковский М. М.* Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. Образ мира и миры образов.- М.: Владос, 1996- С. 77.
 11. *Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы: реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры.- Тбилиси: Тбил. ун-т, 1984.— Ч. 2: семантический словарь общеиндоевропейского языка и реконструкция индоевропейской протокультуры.- С. 825.
 12. *Анучин Д. Н.* Вказ. праця.- С. 159-182; *Клемен К.* Жизнь мертвых в религиях человечества.- М.: Intrada, 2002.- С. 77-83.
 13. *Мелетинский Е. М.* Поэтика мифа.- М.: Наука, 1976.- С. 206-207; *Петрухин В. Я.* Погребальная ладья викингов и «корабль мертвых» у народов Океании и Индонезии (опыт сравнительного анализа) // Символика культов и ритуалов народов зарубежной Азии.- М., 1980.- С. 79-92; *Анучин Д. Н.* Вказ. праця.- С. 167-169.
 14. *Младшая Эдда I* Пер. О. С. Смирницкой.- Л.: Лит. памятники, 1970 (малый формат).- С. 83-84.
 15. *Петрухин В. Я.* К характеристике представлений о загробном мире у скандинавов эпохи викингов (IX—XI вв.) // Советская этнография.- 1975.- № 1- С. 46.
 16. *Петрухин В. Я.* Погребения знати эпохи викингов (по данным археологии и лит. памятников) // Скандинавский сборник.- 1976.- №21.-С. 154.
 17. Загалом про це написано у *Ellis-Davidson H. R.* Op. cit.- P. 132-133; спеціалізовані видання: *Major A. F.* Ship Burials in Scandinavian Lands and the Beliefs, that underlie them // «Folklore».-L., 1924.- Vol. XXXV; *Serner A.* On Dyss Burial.- Lund, 1938.
 18. *Шаповалов Г. І.* Вказ. праця.- С. 120; *Анучин Д. Н.* Вказ. праця.- С. 161-167.
 19. *Петрухин В. Я.* Погребальная ладья викингов и «корабль мертвых» у народов Океании и Индонезии (опыт сравнительного анализа) // Символика культов и ритуалов народов зарубежной Азии.- М., 1980.- С. 81.
 20. *Петрухин В. Я.* Погребения знати эпохи викингов (по данным археологии и лит. памятников) // Скандинавский сборник.- 1976.- № 21 - С. 153-171.
 21. *Ellis-Davidson H. R.* Op. cit.- P. 104-110, 135-138.
 22. *Begtsson L.* Op. cit.- P. 43.
 23. *Bruce-Mitford R. L. S.* The Sutton Hoo Ship-Burial. A Handbook / 8* ed.- L., 1968- 64 p.; *Green C.* Sutton Hoo.- L., 1963.
 24. *Мельникова Е. А.* Меч и лира: Англосаксонское общество в истории и эпосе.- М.: Мысль, 1987.- С. 37.
 25. *Bruce-Mitford R. L. S.* Op. cit.- P. 42.
 26. *Ellis-Davidson H. R.* Op. cit.- P. 104-110.
 27. *Равдоникас В. И.* Элементы космических представлений в образах наскальных изображений // Советская археология.- М., 1937.- №4- С. 21-25; *Лаушкин К. Д.* Онежское святилище: опыт новой расшифровки некоторых петроглифов Карелии Ч. 1 //Скандинавский сборник.- 1959.- № 4.- С. 93-102.
 28. *Лаушкин К. Д.* Вказ. праця.-С. 109.
 29. Там само.- 1960- Ч. II.- № 5.- С. 205.
 30. Див.: *Hallstrom G.* Monumental Art of Northern Europe.- Stockholm, 1938.
 31. *Ерофеева Н. Н.* Ладья // Мифы народов мира.- М.: Олимп, 1997-Т. 2.-С. 33.
 32. *Петрухин В. Я.* Погребальная ладья викингов и «корабль мертвых» у народов Океании и Индонезии (опыт сравнительного анализа) // Символика культов и ритуалов народов зарубежной Азии.- М., 1980- С. 82, 89; *Элиаде М.* Шаманизм: архаические техники экстаза.- К.: София, 2000.- С. 332.
 33. *Петрухин В. Я.* Там само.- С. 82-83.
 34. *Шаповалов Г. І.* Вказ. праця.- С. 93.
 35. Там само.- С. 94.
 36. *Король Д. О.* Долучання до смерті. Поховальні стели античного Надчорномор'я та Скандинавії: світоглядна паралель // Магістеріум.- К.: Стилос, 2001.- Вип. 6: Археологія.- С. 96-101.
 37. *Петрухин В. Я.* Погребальная ладья викингов и «корабль мертвых» у народов Океании и Индонезии (опыт сравнительного анализа) // Символика культов и ритуалов народов зарубежной Азии.- М., 1980.- С. 80.

D. Korol

THE SHIP IN CULT TRADITION OF THE ANCIENT PEOPLE OF THE NORTHERN EUROPE

The work is dedicated to the symbolism of Ship in the outlook of North Germanians from the Bronze Age to the Viking Age. Written sources (such as Eddie myths, epic, sagas historical records) are used, as well as the material data (burial monuments, artefacts of cult, the ancient art etc.). The ceremonial-outlook parallels of ethnographical manner are made.